

Лінгвопоетичне втілення концепту ЖІНКА у поезії Сільвії Плат

Ольга Заболотна

асистент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», Україна, E-mail:
zabolotna.olha@gmail.com

The article aims at an overview of the concept WOMAN and its main characteristics in the poetry of Sylvia Plath. Considerable attention is paid to the definition of categories “discourse” and “gender” provided by native and foreign linguists.

Ключові слова — жіночий дискурс, текст, фемінізм, архетип, жіноча сутність, концепт.

Дослідження гендерного аспекту в лінгвістичних розвідках, що проводиться на матеріалі різних дискурсів та різних мов займає важливе та усе більш значуще місце в дослідженнях мови та літератури. Як зазначає сучасна українська дослідниця С.Ю. Гонсалес-Муніс, «у сучасному літературознавстві суттєвою є проблема репрезентації жінки жіночою літературою, аналіз гендерної специфіки способів і засобів творення образу жінки в ній (цим займається галузь феміністичної критики «Images-of women study» («вивчення жіночих образів»). Одразу ж виникає проблема відмінності образу жінки, створеного жіночою літературою, й у творах, написаних письменниками-чоловіками. Не викликає сумнівів прагнення жінок-письменниць зображувати героїню не так, як чоловіки-письменники, звертаючись до власного унікального жіночого досвіду. Згідно з Л. Ірігаре фізичні відмінності жінки (народження дитини, менструація, годування груддю та ін.) роблять її більш пов'язаною зі світом навколо них, ніж чоловіків. Жіноча сутність, тісно пов'язана з природою, протиставляється чоловічій абстракції».[1] В Україні над гендерною проблематикою працювали русисти О. Горощко, Л. Компанцева, О. Семиколєнова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти – О. Бессонова, О. Дудолодова, К. Піщикова та ін.; славісти – А. Архангельська, Н. Баландіна. В україністиці до цієї проблеми зверталися Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін. Гендерний, а отже неминуче феміністський аспект інтерпретації тексту спирається в Україні на традицію феміністичної школи, зокрема, на дослідження С.Павличко та В.Агеевої. Важливо зазначити, що феміністична традиція українського літературознавства безумовно пов'язує жіноче авторство з жіночими темами як вияв психологізму, переваги внутрішнього сюжету над зовнішнім, емоційне переживання інтелектуального досвіду [2], отже відповідну лексику та тональність.

У своїй творчості Сильвія знімає будь-які табу: наприклад, описує емоційний стан жінки під час пологів. У цьому вона не є ані першовідкривачкою, ані поодиноким. Сучасниця Сильвії Плат Енн

Секстон (Anne Sexton) у своїх поезіях приділяє прискіпливу увагу будь-якому прояву жіночої фізіології: грудей, піхви, матки, менструації. Наприклад, у вірші «Святкування моєї матки» («In Celebration of my Uterus»1969). Енн Секстон звертається до своєї матки як до живої істоти, наявність якої поєднує усіх жінок та робить їх справді відмінними від решти світу. Сильвія Плат у своїй творчості звертається до теми жіночості через різні прояви тілесності та індивідуально-соціальної про- та при-явленості: ЖІНКА – МАТИ як Земля, як Всесвіт – величезна, глибока прірва, в якій запросто можна потонути. Емоційно-чуттєве зображення власного психологічного стану створює специфічний простір, в якому не діють звичайні закони, у тому числі закони тяжіння:

*From the long fall, and find myself in bed,
Safe on the mattress, hands braced, as for a fall.
I find myself again. I am no shadow.*

*Як після довгого падіння, лежу у власному ліжку,
Безпечно на матраці, а руки напружені, як перед
падінням.*

Я віднайшла себе знову. Не годиться бути тінню.

Поезія і проза Сільвії Плат демонструють складні жіночі характери, сімейні клопоти, проблеми шлюбного життя, взаємини з чоловіками, роль матері у родині, які трактуються на рівні соціальних проблем.

У дискурсі американської письменниці виявляємо низку лексем-репрезентантів концепту ЖІНКА, що свідчить про значущість відповідного фрагменту свідомості авторки. Концепт ЖІНКА в поетичному дискурсі розкривається через численні описи психічних та емоційних станів жінок, шляхом описів їхньої комунікації із зовнішнім світом та із сокровеним, захованим всередині кожної з них, навіть таким, що потрактується як АНТИ-жіноче. Окрім того, зміст концепту реалізують мовні засоби на позначення зовнішніх характеристик жінки, що функціонують також із метою відображення її внутрішнього портрета, оскільки зовнішність є проявом психологічних характеристик людини. Концепт ЖІНКА розкривається у кількох аспектах: ЖІНКА – КОХАНА, ЖІНКА – МАТИР, ЖІНКА – ЖЕРТВА.

У вірші «Two Sisters of Persephone» («Дві сестри Персефони») Сильвія протиставляє два образи: світло

і тінь та два концепти ЖІНКИ на прикладі двох сестер.

*Two girls there are: within the house
One sits; the other, without.
Daylong a duet of shade and light
Plays between these.*

*Дві дівчини тут: Одна живе в будинку,
інша – поза ним.
Дует тіні і світла грає поміж ними цілий день.*

Життя першої сестри підпорядковане логіці та здоровому глузду, вона помирає невинною, незреалізована жіночість описується жакливо- вона стає дружиною лише земляному хробакові: *Goes graveward graveyard with flesh laid waste, Worm – husband, yet no woman* (І нікчемну плоть несе до могили, дружина лише земляному хробаку).

Натомість друга сестра, котра володіє тремтливим жіночим єством, стає «нареченою сонця» (*freely become sun's bride*) та «швидко наливається насінням» (*grows quick with seed*). Метафоричність таких образів посилює вживання слів, що показують натуралістично-візулізовану картину антонімічного опису простору, котрий присутній у «Двох сестрах Персефони». Семантику поезії Плат вербалізовано за допомогою міфологічних образів. Назва вірша відсилає до міфу про Персефону, згідно якому дві третини року вона проводить з матір'ю Деметрою на землі, де квітує природа, а одну третину – під землею, в Аїді, царстві мертвих, в той час коли на землі зима.

Ще одним прикладом того, що стосунки між чоловіком і жінкою в поезії Сильвії Плат описуються за допомогою конотацій тілесного є вживання в ранній поезії концепту СТАРОЇ ДІВИ як символу незреалізованої чи свідомо відкинутої жіночості. У віршах «Стара діва» (“*The Spinster*”) та «Снігова людина на місяці» (“*The Snowman on the Moon*”) поетеса змальовує образ жінки, котра відмовилась від любові чоловіка, шлюбу та материнства. Доволі цікавою є образність вірша «Стара діва», в якому авторка порушує традицію зіставлення жіночого світу з природою та інтуїтивним осягненням життя і чоловічого світу як світу холодної логіки та соціального простору порядку і жорстко встановлених норм. На поширеність такого поділу вказує феміністський антрополог Ш. Ортнер. Він бачить в такій асоціації жіночого світу з природним прояв жіночого підкорення чоловічому авторитету – як природа підкорена чоловіком, так і жінка перебуває в його владі.[3] В поезії Сильвії Плат образ чоловіка – шанувальника (*suitor*) пов'язаний з весняним природним розмаєм та будується за допомогою образного ряду, об'єднаного семантичною домінантою «безлад». Його жести виводять із рівноваги повітря (*her lover's gestures unbalance the air*), хода не рівна (*his gait stray uneven*). За схожим безладним буйством ми спостерігаємо

весною в природі, з якою чоловік – шанувальник, котрий прагне любові, перебуває в повному єднанні. Розквітає папороть та квіти (*wilderness of fern and flower*), пелюстки у безладі (*petals in disarray*), погода бунтівна (*mutinous weather*). Жінка не тямить себе від бруньок, що розквітають (*a burgeoning unruly enough to pitch her five queenly wits into vulgar motley*), і викрикує – «нехай ідіоти кружляють в бедламі весни» (*let idiots reel giddy in bedlam spring*). Жіночий образ являється уособленням сурової зими. Жінка мріє про зиму з її аскетичним чорно-білим порядком (*how she longed for winter then! – scrupulously austere in its order of white and black*). Світ героїні – світ холодної дисципліни серця та контрольованих почуттів. Вона проживає в домі, огороженому шипами, куди не в змозі потрапити чоловік, ні за допомогою прокльонів чи погроз ані з любові:

*And round her house she set
Such a barricade of barb and check
Against mutinous weather
As no mere insurgent man could hope to break
With curse, fist, threat
Or love, either.*

*І навколо будинку вона встановила
Колючий ґрід надійності
Проти бунтівної погоди
І щоб не увірвався до неї чоловік
В надії розірвати погрозою, прокльоном, силою
Чи навіть любов'ю.*

Ймовірно така відмова від традиційного пов'язування жінки з природою наголошує на тому, що для сурової діви, яка цурається весни й любові, влада чоловіка не має сили. Дана поезія являє собою авторську поетичну інтерпретацію давнього аграрного міфу, в основі якого лежить циклічний міфологічний час та образ кругообігу пір року. Сильвія Плат оминає існуючий в європейській культурній традиції архетип жінки, із «холодними» почуттями, закритої для любові. У тексті поезії є рядки, котрі вказують на взаємозв'язок даного образу з архетипним образом снігової королеви (*unruly enough to pitch her five queenly wits*). Вживання в поезіях слів, що мають вимір «відчуттів» – холод, вітер, незайманість тощо – підтверджують, що для поетеси тілесне є виявом емоційного і навпаки. Варто зазначити, що образ жінки, зануреної в певний потойбічний простір та недоступної для страстей, доволі поширений у фольклорі. Тему відмови жінки від світу пристрастей, емоцій як виходу з чоловічої традиції по праву можна вважати центральною для всієї творчості письменниці.

Важливим для розуміння дискурсу жіночого у поезії Сильвії Плат є кілька творів, у назві яких присутнє слово «жінка». Зокрема, в поезії “*Heavy Women*” (“Вагітні жінки”) жіночий образ вводить за допомогою алюзії. У перших рядках вірша

виводиться поетичний образ жінки, яка з'являється наче Венера, народжена з морської піни:

*Irrefutable, beautifully smug
As Venus, pedestalled
on a half-shell
Shawled in blond hair and the salt
Scrim of a sea breeze, the women
Settle in their belling dresses. Smiling to themselves,
they meditate
Devoutly as the Dutch bulb
Forming its twenty petals
Незаперечні, красиво самовдоволені
Немов Венера на п'єдесталі
Із світлим волоссям в солоному
Полотні бризу морського,
Жінки оселилися в тишних сукнях
Посміхаючись самі до себе,
вони щиро медитують
як голандських тюльпанів бульбини, що проростають
двадцятьма пелюстками*

Слово «Heavy», що вживається у назві, має первинне значення – важкий. Важка жінка – це жінка «при надії, жінка в тягості», тобто вагітна жінка, отже її на позір самовдоволення є виявом внутрішньої самозаглибленості. Як зазначають деякі дослідники, вагітним жінкам притаманна посмішка Мони Лізи – загадкова та осяйна. Сильвія Плат навіть вводить нове слово pedestalled – тобто піднята на п'єдестал жінка, яка закрита своїм світлим волоссям як вуаллю із солоного бризу. Вагітні жінки захищені своїм становищем, суспільство толерує цю роль, чоловіки є причиною такого стану, однак тимчасово відсунуті, отже краса жінки у становищі «носіня» дитини як квітка, що проростає пелюстками, є первісною, як у Венери.[4] Назагал цей вірш має іронічний присмак у ставленні авторки до становища жінок у ролі лише плодючих створінь, однак аналіз метафор показує, що ця іронія приховує усвідомлення поетесою значущості та природності такого стану.

Інші приклади є не такими емоційно-привабливими, але йдеться про природу жінки в іншій ролі – вже не як Венери.

Героїня поезії Сильвії Плат «Barren Woman» («Безплідна жінка») також жінка, однак її авторка описує за допомогою зовсім інших лінгвопоетичних засобів, змальовуючи :

*Empty, I echo to the least footfall,
Museum without statues, grand with pillars, porticoes,
rotundas.
In my courtyard a fountain leaps and sinks back into
itself,
Nun-hearted and blind to the world. Marble lilies
Exhale their pallor like scent.*

*Порожня, я відлуння найтихішої ходи
Музей без статуй, велич колон, портиків, ротонд*

*У моєму дворіку фонтан вистрибує водою, що
повертається назад
Із серцем монашки та сліпа до світу
Мармурові лілеї випромінюють блідість як запах.*

Якщо проаналізувати використані поетесою метафори, то ми побачимо у цьому уривку квінтесенцію самотності, яка описується дуже чіткими образами: порожня, майже нечутна – тобто тілесна і безтілесна водночас. Порожнеча підкреслюється метафорою музею, величного, але без змісту, адже статуї у ньому нема, а зовнішні «проявлені» через зір ознак – колони, портики, ротонди – лише підкреслюють безглуздість зовнішньої краси. Адже цей музей як тіло – не лише існування всередині, бо нема плоду, немає сенсу знайдених авторкою порівняннях, але й ззовні – емоційна сліпота монашки до оточуючого світу, її незаповнене серце, а отже і тіло виявляється непотрібним. І наостанок у строфі ми бачимо лілії, які мов неживі, адже квіти мармурові, і блідість, ознака явно тілесна, стає іманентною замість чудового запаху. Видається, що виразніше сказати про безплідність жінки як заперечення її живої тілесної природи, тобто антиконцептуалізація ЖІНКИ-МАТЕРІ, годі знайти.

Ще одна поезія має також доволі схожу назву, однак використовує зовсім інші лінгвістичні засоби для вияву емоційного стану. «Childless Woman» («Бездітна жінка») пропонує набагато похмурішу картину з використанням слів на позначення смерті, крові (blood—Taste it, dark red!), похорону, мертвих тіл тощо. Тут бездітна жінка як місяць, що зникає поміж дерев в нікуди – the moon discharges itself from the tree with nowhere to go. Емоційна, доволі невротична картина не-життя формується рядок за рядком, поглиблюючи відчай та відчуття безсенсовості бездітної жінки.

Отже наведені приклади показують беззаперечну пов'язаність концепту ЖІНКИ у поетичному світ Сильвії Плат із ролями, які вона виконує: ЖІНКА – прояв ПРИРОДИ в її красі та безладі, ЖІНКА – як символ КРАСИ життя, ЖІНКА – як МАТЕР. В усіх цих контекстах Сильвія Плат не є однозначно оригінальною, однак мова, якою вона користується для показу цих аспектів жіночої сутності, є беззаперечно метафоричною та такою, що розставляє інші акценти-домінанти у структурі концепту ЖІНКА.

Література

1. Гонсалес-Муніс С.Ю. Еволюція жіночих образів в поезії Енн Секстон, Сильвії Плат, Едрієнн Річ // Література в контексті культури : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2011. — Вип. 2(1). — С. 16.

2. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Основи, 2002. — 679 с.
3. Ortner Sh. Is Female to Male as Nature is to Culture? // Anthropological Theory. reprint in Anthropological Theory. John McGee and Richard Worms, eds. CA, Mayfield Publishing Company. 1974. - P. 402-413.
4. Plain Jane. Thoughts on "Heavy Women" by Sylvia Plath – URL <http://theharpdolly.blogspot.com/2010/12/thoughts-on-heavy-women-by-sylvia-plath.html>
5. Sylvia Plath. Online Poetry collections/ URL <http://www.angelfire.com/tn/plath/>

V. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Антропоцентризм у тлумачних словниках

Маргарита Жуйкова

д. філол. н., професор, професор кафедри української мови, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна. E-mail: mzhujkova@ukr.net

The structure of any language, and in particular its semantic subsystem, is influenced by the universality of people's perceptual and cognitive activity regardless of their racial, cultural, social or other background. The common specific features of human cognition, which is usually referred to as anthropocentrism in language, can be found in different aspects of language and speech functioning. In this article, it is noted that general principles of human cognition have a great impact on the work of lexicographers who construct dictionary definitions. These principles include identifying an object from the continuum of perceptual information, categorizing this object, selecting relevant defining attributes within the subcategory, forming a prototype, as well as comparing the objects on the same category level. The selection of prototypes may depend both on cultural traditions, geographical or economic conditions, in which the language is formed, and on the linguistic consciousness of ordinary members of the community.

Ключові слова — антропоцентризм, словникова дефініція, лексичне значення, прототип, еталонний об'єкт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття мовного антропоцентризму, введене в наукову парадигму лінгвістики в роботах Вільгельма фон Гумбольдта, в останні десятиліття набуло особливої актуальності. Твердження про те, що мова антропоцентрична за своєю суттю, оскільки породжена людською свідомістю і не може існувати поза нею, міцно увійшло в набір аксіом, які часто подаються як самоочевидні. Справедливо наголошується на тому, що людська свідомість сприймає світ вибірково і схильна виділяти, категоризувати та вербалізувати саме ті фрагменти дійсності, які мають особливе значення в житті певної етнічної спільноти; це зрештою приводить до формування специфічно етнічної мовної картини світу, яка своєю чергою здатна впливати на сприйняття дійсності носіями певної мови. Багато дослідників аргументовано доводять, що в основі номінативних процесів лежать принципи антропометризму та

антропоморфізму (див. оглядову статтю [10]), які узгоджуються із знаменитим твердженням грецького софіста Протагора «Людина є мірилом всіх речей». Загальноновизнаним фактом є універсальність основ перцептивної та когнітивної діяльності всіх представників людського роду, що втілюється в свідомості у формі так званого "універсально-предметного коду" (термін М. Жинкіна, див. [3]). Проте поза увагою лінгвістів залишається чимало проявів мовного антропоцентризму, які не пов'язані безпосередньо із семантичними чи номінативними аспектами. Зокрема, значний інтерес становлять такі лінгвістичні явища, як дефініції тлумачних словників. Дефініції лексем, чи інакше — експлікації лексичного значення, є стовідсотковим продуктом свідомості лінгвістів. У багатьох дефініціях можна виявити вплив національних традицій та стереотипів, аксіологічні нашарування того чи того часу, прояви соціально-політичних, релігійних чи ідеологічних доктрин. Разом із тим словникові дефініції є творінням *homo sapiens*, людини як високорозвиненої істоти з універсальними когнітивними здібностями, які не залежать від раси, національної приналежності, рівня розвитку культури, освіти тощо. Ця обставина і спонукає шукати в дефініціях, передусім в їх змісті та структурі, прояви загальнолюдської специфіки пізнання світу, що може трактуватися як антропоцентризм. У нашій попередній роботі [4] обговорювались питання про те, як загальні закономірності когнітивної діяльності людини відбиваються на структурі лексичного значення і впливають на формування набору ядерних диференційних ознак.

Метою і завданнями статті є демонстрація виявів антропоцентризму у словникових дефініціях та аналіз деяких типологічних особливостей цього явища, зокрема, апеляція до прототипу, сформованого в колективній свідомості мовців.